

Kéri Edit

KISZELY ISTVÁN - MINT PETŐFI KUTATÓ

Meghalt a nagytehetségű antropológus, Kiszely István. Én – sok felületes kritikásával szemben – „munka” közben, azaz ásatás alatt láttam dolgozni két hétig egy szibériai temetőben, két amerikai és egy burját kollégájával együtt. 28 csontvázat „ástunk ki”, főleg orosz történelemtanárok vállalták, és a „Petrovics száműzöttet” Petőfinek tartó burjátiai néprajzprofesszor, *Elisaszov* unokája is ásott. A négy szakember határozta meg és azonosította a csontvázakat együtt. Forgatták és vizsgálták a koponyákat: hány éves, férfi-e vagy nő, európai vagy mongolid és melyik égtáj felé néz a koporsó fejrésze. (Ebből vallásra lehetett következtetni.) Soha nem vették fel a medence-csontot, minden adatot a koponyából állapítottak meg és rögzítette írásban a két régész, *Varga Béla* és *Szabó Géza*, ahogy Kiszely diktálta az antropológiai adatokat. A koporsókról és a sírban talált tárgyokról külön régészeti jegyzőkönyv készült. Én mindent megkérdeztem, kíváncsiskodtam, jegyzeteltem – hisz azért mentem a Népszava külső munkatársaként. (Persze 1988-89-ben a bukovinai székely író, *Tamás Menyért* volt a főszerkesztő, *Kósa Csaba* történelmi regényíró és *Kiss Dénes* költő pedig a kultúrrovatot vezették, s másfél év alatt 10 cikket hoztak le tőlem szibériai kutatásaimról, mondván: „Ha csak 1% esély is van rá, hogy Petőfit kivítették, mindent fel kell kutatni, s közöljük!”) Pista mindenre készségesen válaszolt, szinte tanított bennünket: „Felesleges a medencét vizsgálni, a koponya 80%-os biztonsággal válaszol a csontváz nemére vonatkozóan. Főleg ez, nézd itt, a fül mögött, a lefelé ívelő „csecsnyűlvány” a legfontosabb, azonnal elárulja a nemzet. Ez a férfiaknál erőteljesebb, nagyobb, hosszabb. Utána az állcsont szögletét nézzük, mert az a férfiaknál szögletesebb.” És még mutatott egy-két jellegzetességet, pl. a szemöldökcsontot és hátul a koponyán egy dudorosabb részt, egy mongol férfi koponyáján.

És honnan tudjátok, hogy hány éves? – kérdeztem. „A középen lévő varratok összenövése, hátra felé való csontozódása mutatja. A magyar nyelv csodálatosan fejezi ki: »Benőtt a feje lágya«

– azaz gyerekből felnőtt lett. A szögmérő fokai szerint van egy táblázatunk, mely az összenövés pontjánál mutatja a kort, 5 éven belüli különbség biztonságával, pl.: 20-25 éves, 65-70 éves, stb.” – magyarázta okítóan.

Kiszely mindent megbeszélt angolul, tolmács nélkül legtöbbször Latimer-rel és Simpson-nal, a két fiatal clevelandi tanársegéddel, akik azóta neves vezető professzorok lettek – természetesen latinul nevezte meg a csontokat. „Femur” - combcsont, „processus mastoideus” - csecsnyűlvány, – írogattam szorgalmasan kockás füzetembe.

A puding próbája a megevése, mondja az angol közmondás. Az antropológus próbája az ásatás, a csontváz-azonosítás. Nem a raktárakban lévő csontvázokról írt tanulmányok az alapvető adatok: kor, nem és fajta meghatározás tudatában, klimatizált szobában, íróasztalnál. Kint, a terepen, fagyban vagy forróságban, sáros földből kivéve megállapítani: ki volt valamikor az az ember, ez az antropológus munkája, „és nem is kevés”.

A burját antropológus, *Burajev* huszonéves, fiatal volt, ő csak figyelt és bólogatott az orosz tolmács mellett. De egy dologról ő tudott többet: a sámánritusú temetésről és koporsóról. Kiszely az elején jósolva magyarázta: „Az első nap még semmit sem találunk, mélyre kell ásni. Majd a második nap jönnek elő szépen egymás után a csontvázak.” Furcsa volt hallani a „szépen jönnek elő a csontvázak” kifejezést, de hát neki az volt az öröm, a tudomány szépsége. Első nap a négy antropológus nem is igen járkált a sírásók közt, hanem megbeszélést tartottak a két „keresett személy” adatairól: a német származású orosz dekabrista (decemberi) lázadó tengerésztiszt, *M. Küchelbecker* és *Petőfi Sándor* ismert méreteit, adatait egyeztetették. Mert a régi öregek szerint „Petrovics” és Küchelbecker a zsidó temető kerítése mellett a mezőn lettek eltemetve, kívül – a többi rabbal, és pap nélkül eltemetett öngyilkossal együtt. Én mindig az ásást néztem. Figyeltem azt a helyet, ahol az áprilisi első expedícióban *Vinokur* bácsi, a 74 éves barguzini születésű zsidó mérnök kérésemre megmutatta, hol látta, a kerít-

tésre belülről könyökölve, 10 éves korában a száműzött „vengerszkij Petrovics” sírját – és ott rögtön beszúrtam egy botot. (Másfél méterrel mellette jött elő Petőfi!)

Így az első nap is ott lebzseltem a sírásóknál, amikor alig 50 cm-re a felszín alatt egy ovális végű koporsóba koppant bele az ásó, benne mongolid koponya. Szaladtam a közelben lévő burját antropológushoz, gyorsan megnézve a szótáramban a koporsó szót: „Burajev! Igyi szuda! oval! Oval grob!” – Ő összecsapta a két kezét: „Edita! számániszt! számániszt!” – tehát sámánista vallású az ovális koporsó. Éjjel, titokban temethették, a tiltott rítusú szertartás miatt, és a fagyos földben nem bírtak mélyebbre ásni, ő meg majdnem orra bukott, úgy rohant a sírásók közt a szenzációs lelet miatt. Ebben specialista volt – egyébként félnéken, nagymegtiszteltetéssel nézett három rutinos külföldi kollégájára.

De a két, kb. 33-34 éves amerikai arcát is figyeltem az ásatáson: nagy tisztelettel hallgatták az 57 éves magyar rutinos kollégájuk szavait. És volt egy dolog, amit ott tanultak meg Kiszelytől, látszott a csodálkozásukon, kérdéseiken. Pista mutatta a TBC jeleit a Petőfi-csontvázon: szüetteszerű kis lukak a bordákon és az ízületeknél. A 25 éves ásatási múlt, a több ezer csontváz adataiból kialakult rutin, amit szerzett, az rengeteg betegség nyomait is összegezte, s ez a hatalmas rutin sugárzott végig belőle. Latimerék még nem találkoztak TBC-s maradványokkal. Magamban ezt mondtam: Pista a főnök! Pedig Latimer akkor már a clevelandi Természettudományi Múzeum Antropológiai Osztályának vezetője volt, és az USA legnagyobb, 3 ezer csontváz tartalmazó gyűjteményének a fő őrje volt – köztük a 3 1/2 millió éves Lucy koponyájáé.

A lőcsei *Geönczeöl Gvulának*, akinek, szlovák állampolgár léte Clevelandban üzeme van; és *Morvai Ferencnek* is üzlettársa volt, amikor megtudta Morvaitól, hogy kérésemre elvállalta a szibériai expedíció finanszírozását – három amerikai egyetem szakemberei ajánlották Latimert és munkatársát antropológusként. (Előtte négy milliósnak írtam: *Soros, Spéter Erzsébet, Rubik Ernő* és *Béres József*, de csak Morvai vállalta el.) Geönczeöl – aki intenzíven foglalkozott magyar őstörténettel, és sokat tudott Kiszely ásatásairól is – ajánlotta őt Morvainak. Magyarázta neki a jó nevű

antropológusok részvételének fontosságát, mesélt Kiszely *Capeting*-dinasztia és budavári nádorkripta azonosításáról, nemzetközi nevééről. Ezt Geönczeöl később leírta a *Demokrata* 2001/26-os számában. Clevelandban összehozta Morvait Latimerékkal – Budapesten pedig megadta neki Kiszely címét. Neki köszönhetjük e három szakember szibériai munkáját!

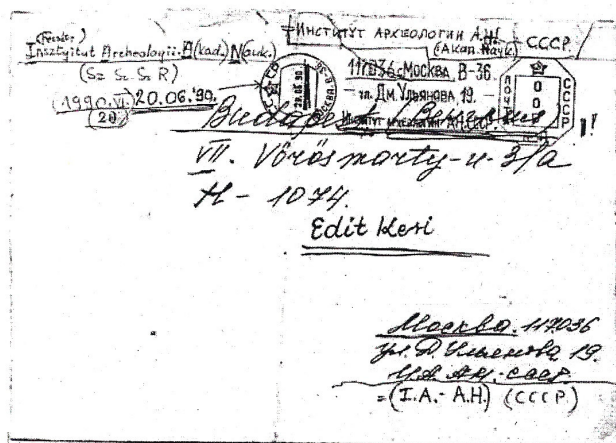
Később Latimer egy 40 oldalas tanulmányt írt a Petőfi-csontvázzal, s elküldte Morvainak és Kiszelynek is, és a múzeumuk szaklapjában is leírta: a 150 éve eltűnt költőt, Petőfit találtuk meg!

Fél évvel az ásatás után, 1990. januárjában Moszkvában egy közös orosz-magyar „csontvázvizsgálat” volt, amely mind hátsó irányításában – hogy próbálják ráfogni, hogy nő –, mind részleteiben botrányos KGB-BM akció volt –, most csak a Kiszely elleni támadásról számolok be.

A moszkvai Akadémia fő antropológusa, A.V. Alexejev professzor, a rá is nehezedő KGB-nyomás ellenére kifakadt, látva a magyar akadémiai orvos-csontbrigád görög dráma-kórusként zúgó Kiszely-ócsárlását, a Gyorskocsi utcai rendőrvost, *Szabó Árpádot*, az 56-os hamis boncolási jegyzőkönyveket aláíró *Harsánvi László* törvényszéki orvosszakértőt, és a szegedi egyetemi kari párttitkár-antropológust, *Farkas Gyulát*: „Ez már nem csontváz-vita, hanem Kiszely-vita! Én nagyra tartom a tudását, jó szakembernek tartom. Megvan németre fordított könyve a longobárdokról (Alexejev járt a hamburgi egyetemre is), melyet értékesnek tartok. A csontvázzal vitatkozzunk, ne órólá!” Erről Nehéz Mihály, a szverdlovszki egyetemen végzett orosz tolmácsunk számolt be utána. Az ügyben még az is érdekes, hogy Alexejev egy könyve megjelent a Gondolat Kiadónál 1977-ben: *Az emberi rasszok földrajza* címen, s ennek felelős szerkesztője az antropológus (Kiszelyné) *Hankó Ildikó* volt, s a könyvet „szakmailag ellenőrizte” Kiszely István! Akkor még egyikük sem álmodta, hogy 12 év múlva Petőfi-ügyben összerúgnak – Moszkvában. A vita előtt is érdekes dolog történt: Alexejev a laboratóriumból átment a szomszédos szobába – s nem lehet tudni, miért –, kissé nyitva hagyta az ajtót – és telefonált a feleségének. *Straub Imre* dr., az oroszul jól beszélő orvos tagunk és tolmácsunk, Nehéz Mihály közel húzódtak a nyíláshoz, és ezt hallották: „Édesem, későn megyek haza! Most kezdődik a vizsgálat.

Elöttem fekszenek a nagy költő csontjai.” – Aztán mégis teljesítette a KGB-parancsot: egy „döntetlen” leírást adtak: lehet férfi, lehet nő is...

Én nemsokára – egy magyar TV-közvetítés után – németül írtam Alexejev professzornak a moszkvai Akadémiára – (gévelt másolata megvan) –, melyben kérdőre vontam. Láttam a magyar TV1-en a moszkvai labor-interjút és a koponyát kézben tartva, állandóan takarta hüvelykujjával a fül mögötti erőteljesen férfias csecsnyúlványt, a processus mastoideust! Miért takarta el, professzor úr? Fájt Petőfinek a füle? Vagy túl férfias volt az eltakart csont? és önöknek – parancsra – női csontvázat kellett jelenteni? A Glásznoszty még nem jutott el az Ön laborjába? Egyébként két orosz tudó tagunk hallotta, amint feleségének telefonálta: „Elöttem fekszenek a nagy költő csontjai!” Alexejev professzor válaszul elküldte lakásomra az Akadémia borítékjában az ő általa és Harsányi által leírt 2 1/2 oldalas, pecsétes orosz nyelvű zavaros, kevert csontvázleírást – kommentár és levél nélkül! De ezzel jelezte számomra, hogy a levelet megkapta. És: nem tagadta a nagy jelentőségű telefont!

Alexejev moszkvai antropológus így jelezte: Megkapta Kéri ledorongoló levelét!

Ez azért fontos, mert a barguzini ásatás után kezdődött el Kiszely szakmai ócsárlása, gusztustalan támadása, addigi nemzetközi szaktekintélynek tudatos lerombolása.

És mi, az expedíció és előtte a kutatás résztvevői mindvégig azt éreztük, hogy az Akadémia „csípőből tüzel” ellenünk, s a kutatás ellen, semmi kíváncsiság nincs bennük – pedig ez a tudomány fő rúgója –, tudományos, higgadt vitára vagy

elemzésre nem hajlandó. Megütöztetett bennünket, hogy a volt akadémiai elnök, *Szentágothai János* agykutató orvos, és az 1990-ben megválasztott történész-elnök, *Kosáry Domokos*, az egész kutatásról és csontvázról szinte gusztustalanul gúnyolva beszéltek, írtak és sokszor lila fejjel kiabálva szidtak bennünket, és eszük ágában sem volt eljönni egy közös konferenciára, pl. 1991 decemberében az Agro Hotelbe – ahová meghívtuk az összes szaktekintélyt. Akkor az USA-ból direkt e célból utazott ide 4 szakember-genetikus, törvényszéki orvos szakértő stb. – akik foglalkoztak a már Amerikába kivitt csontvázalattal –, hogy meggyőzzék a Magyar Tudományos Akadémiát az édesanya csontjából veendő mintadarab DNS-lánc összehasonlító eljárás fontosságáról. Egy egyetemistát, egy segédtitkárt nem küldött az Akadémia!

Végyvári Lószef nyugalmazott rendőr-őrnagy, volt III/3-as tartótiszt, aki igyekszik az AVH és utódszervei működését és bűneit feltárni – nemrég nekem és barguzini társamnak, a Szabad Földnél dolgozó újságírónak, Borzák Tibornak is elmondta a következőket, amit mindketten leírtunk, ő a lapjában, én olvasói levélként a Demokrata június végi és júliusi számában, két részben: Az Akadémia élére 1990-ig a vezetőségbe 15 SzT, azaz szigorúan titkos tisztet építettek be, tudósi és BM kettős fizetéssel. (Nekem rögtön eszembe jutott egyes elnökök kiabálása, a szinte rendőrtiszt magatartásuk.) Beszélgetésünk idéztem Végyváriknak 2001-es – általam rögzített – TV-nyilatkozatát: A levéltárakban a kutatás a III/3-as tisztek ellenőrzésével működtek, a kulturális minisztériumon keresztül. Ha egy iratot nem akartak engedni kutatni, ez lett a válasz: Nem aktuális a kutatása. Ő akkor említette a bécsi iratot, 1849-ből, melyben megegyezett Ferenc József Miklós cárral, hogy a foglyokat elvihetik Szibériába, és Kamcsatkába. (Én ezt hamarosan megrendeltem, s megkaptam Bécsből, és lefordítottam, megjelentettem a Magyar Nemzetben)(2002. aug. 31.).

Hát így működött 1990 előtt az Akadémia, a levéltár és a minisztériumok. Egyre világosabb lett számunkra, hogy a KGB és a BM politikai osztálya nem akarja elismerni a titkosított császári paktumot, s a kb. 3000 magyar hadifogoly, köztük esetleg Petőfi elhurcolását Szibériába. Több tucat I. világháborús fogoly találkozott a Bajkál-tó környékén 80-90 éves, '48-as erdélyi magyarok-

kal – ez *Hermann Róbert* történész szerint csak „mese-mese-mesketé”, s a kutatókat leszéllámo-
szta az Echo-tv-ben! De legjobban Kiszely szak-
tudását célozták meg, nagykalapáccsal, ő sínylette
meg legjobban szakmailag az embertelen táma-
dást, amelyet Kosáry halála óta *Kovács László*
régész – irányít – aki Moszkvában doktorált –, stí-
lusa még alpáríbb, mint a néhai Szentágothai-
Kosáry tudospárosnak. Szerintem az esetet vala-
mikor politológusok fogják elemezni.

Fekete Sándor újságíró az első héten még
zsidó férfinak írta augusztusban a csontvázat az
Esti Hírlapban, de hamar kitalálták, a kissé széle-
sebb medencecsont miatt, hogy nő volt. Egy okos
KGB-s ötlete lehetett, mert ezzel örökre lehetet-
lenné tehetik a kutatást. Pesti partnereik gusz-
tustalan rajzokkal, cikkekkel indították el az ak-
ciót a közvélemény befolyásolására. Pedig a fér-
fiméret határán belül volt! A csontvázat a drága
burjátiai miniszterelnök-helyettes, *Nyikolaj*
Krucskov segítségével átpakolta Kiszely egy női
kisebb, comb csonthosszúságú bőröndbe, amelyet
Morvainé Buzás Mónika kézipoggyászként vitt át
az USA-ba férjével. Ott is megtalálta a titkoszol-
gálat hamar a kapcsolatokat, s a laboratóriumi
vizsgálatnál az apró csontmintát kicserélték nőire.
Ez már könnyebb, de hatalmasabb bűnügy! Köz-
ben folyt Kiszely állandó „szakmai tönkretétele”,
sokszor kiröhögése: „Haha, azonnal felismerte,
1 perc alatt, a homlokáról! Micsoda zseni!”

Igen, szinte azonnal felismerte. Pedig egyál-
talan nem hitt benne, előtte nem kutatta. Ezért
volt számára katarzis-szerű látvány a számára „is-
merős” koponya, a lesöprés után Kiszely nagyon
készült Petőfi testi tulajdonságaiból – a hitetlen-
sége ellenére –, komoly antropológushoz méltó
módon. A dagerrotípiát tanulmányozta legjobban,
s legjobb festőket, *Barabás Miklóst* stb. Vigyázni
kellett az esetleges idealizálásokra. Az Irodalmi
Múzeumban lemérték indulás előtt Latimerékkal
Petőfi összes méretét attiláján: váll, mell, kar,
derék. Megkérte *Straub Imre* orvos barátját, aki-
nek óriási Petőfi-könyvtára volt, hogy írja össze a
kortársak – *Jókai*, újságírók, iskolatársak, orvo-
sok, barátok – leírásait testéről. Imre, aki egyesü-
letünk tagja lett, s a moszkvai és ulan-udei csont-
vizsgálatokon is részt vett – több mint 18 testi je-
gyet, tulajdonságot tartalmazó korabeli leírást
gyűjtött össze, és írt le, olyat is, melyet az iroda-

lom nem ismert addig (pl. testmagaságáról). Bal-
kezes volt, sovány, hosszú nyakú, egyik lábára
sántított hegyre fel (ezt Dienes András konkrétan
a bal lábára írta), bal szemfoga óriási, kiálló,
agyar-szerű, démoni volt, fekete hullámos hajú,
stb. Konkrét forrásokkal együtt írta le – s ez ma-
gyarul, angolul, oroszul fontos lista volt kint –, az
összes adat stimmel is! Utólag, szeptemberben,
sikerült is kiharcolnom a Magyar Hírlapnál, hogy
lejöjjön a szerény orvos nagyszerű gyűjtése, cikke.
Kiszely ásatás előtt nyilatkozott a sajtónak, mi-
lyennek várja a koponyát a dagerrotípiá után:
„Magas, hátrafelé ívelő, domború homlok, graci-
lis, lefelé keskenyedő arc, kiálló pofacsont, orrtő
benyomva, a szemgödörök mélyek, a bal felső
szemfog erősen kiáll.” Ez megjelent előtte, s a
jelentésben mindezt leírták a koponyáról! Na,
ennyit Kiszely „rossz” szaktudásáról!

Pedig hitetlenkedve indult Szibériába, maga
az ásatás izgatta csak. Ferihegyen, indulásunkkor,
ezt kérdeztem tőle: „Remélem, a temetésre hoztál
valami sötét nyári öltönyt és fekete cipőt, nemcsak
ezt a farmert és Adidas-cipőt? Mert én fekete
lakkcipőt és fekete selyemruhát hoztam magam-
mal, a temetésre!” (Abban is voltam, amíg füstölt
az ulan-udei grúz pópa – orosz akkor még nem
volt található, 1989-ben). Pista nagyot nevetett:
„Ugyan, édesem, tudom, mit fogok találni: orosz
és mongol koponyákat. De engem minden ásatás
érdekel és izgat. Azért megyek. De temetés?” Ő
bizony farmerben és tornacipőben, az antropoló-
gusok terepjáró öltözékében állt meghatottan Pe-
tőfi sírja mellett. Munkaruhában. De ez a munka
világszenzáció volt: Petőfi felismerése. Egyikünk
se ismerte fel, csak azt mondtuk: Tátott szájú, de
ronda! Mit akar ezzel Pista? Hej, de sokszor kér-
tem én is bocsánatot a koponya sokat szenvedett
tulajdonosától, a farkasok és kutyák dala írójától,
aki rabszíjon tartott kutyaként halt meg a farkas-
ordító hidegben! De azért megkérdeztem a rep-
térén: „De ha mégis ott lenne, és megtalálnánk,
mennyi idő alatt ismernéd fel?” Elkomolyodva, de
azonnal válaszolt: „Három perc alatt. Ez a mester-
ségem.”

És valóban – ahogy elmesélte –, ahogy lesö-
pörte a homlokot, már szívdobogást kapott – ez
volt a 7. lelet, ilyen homlok egy se volt eddig. To-
vább söpört a kis ecsettel: „Gracilis arc, de erős
pofacsont, orrtő benyomva, keskenyedő arci, itt a

hatalmas bal felső szemfog... Atyaisten! ez Petőfi!" – mondta magában. Három perc se volt, kiröhögő uraim. Aki tudja, milyet keres, és pontosan azt látja, az ha szakember, ilyen hamar tudja, mint ő. De kár volt nyilatkoznia, mert rajta kívül alig van magyar antropológus, aki rengetegszer ásott, s a laikusoknak könnyű beadni, hogy „Kiszely szélhámós, dicsekvő, fogalma sincs a szakmáról, lehet, hogy lepénte Morvai.” (Pénzt aztán egyikünk se kapott, a költségeket fizette, munkadíjat csak a sírásók kaptak, rubelben.) Ő akkor átadta a munkát a sírban (létrával) Latimernek: Légy óvatos! – és begyalogolt a műszeres táskájáért a kb. 400 m-re lévő kis szállodába. Addig nem érdekelte a táskája. De most már tudta, hogy milyen fontos minden méret! És hogy az eddigi kutatók, az egrí újságíró, *Pécsi Pista* és orosz tanár munkatársa, *Zahemszky László*, a salgótarjáni *Csarik Csaba*, és *Kéri Edit* is jó nyomon lehetnek, meg az orosz és ukrán kutatók, s Vinokur bácsi is ott mutatta. Ūristen, hát ide hurcolták? Pár óra múlva már ki is merte nekünk mondani: Megtaláltuk Petőfit! Addig mindenkit nagyon fair módon a jobb oldalára vitt, hogy ne lássuk a fogat! Hiába, mi tehetségtelen antropológusok voltunk. Ők felvették a koponyát: Csecsnyúlvány: férfi. Varratok, fogak: 30-35 közti, rossz fogú, skorbutos. Állkapocs szögletes, férfias. 166 cm magas. Régi sírtáblán: Meghalt 1856-ban. (Tehát33 évesen.)

És elkezdődött a hosszadalmas, részletes, minden csontjára kiterjedő vizsgálat. Végül aláírták: 30-35 közti férfi. A sok egyező adat alapján Petőfi.

De előtte jó pár órával is nagy azonosítás történt. Felvettek egy rossz fogú, hosszúkás arcú koponyát. Kiszely diktálja: Nordid, északi típus (a germánok nordidok, és Küchelbecker német volt), 60 év körüli (a dekabrista 61 volt), orra és egyik térde eltörve (a tengerész egy viharban ilyen töréseket szenvedett, irodalma van), felül nincs foga, a többi is rossz (az európaiaké mind, a C-vitaminhiány miatt, a bennszülöttek mind fenýőteát isznak télen), mellette egy kb. 3-4 éves kislány, koporsóban, a száműzött kislányát mellé temették, 1887-es sírkert-fotó mutatja); 6-7 perc alatt azonosították az évtizedek óta keresett dekabrista sírját, akinek távol, találomra emeltek egy síremléket. Festményéről is volt fotó, hasonlított rá, a zsidó temető kerítése közelében, a rabsírok közt

volt: „Ez Küchelbecker!” – mondta Kiszely. Ezt a tényt és megállapítást a KGB nemhogy nem fogadta el, hanem egész Burjátia szenzációja lett.

Másnap a fővárosból, Ulan Udeből a kultuszminiszter kis külön géppel landolt a temető közelében (kb. 3-400 km-ről) két régésszel és egy festőművésszel, aki azonnal rajzolni kezdte a koponyát, hokedlira téve, ő kis sámlin ülve, mert tudta, hogy nem sokáig lesz a felszínen, napok múlva nagy temetés! és visszatemetik a híres száműzött koponyáját. Érdekes epizód volt, láttam, hogy Kiszelyt zavarja valami, és keresgél a földön. A felső fogsor hiánya miatt rövidebb lett az arc, talált egy kb. 1 centis kék üvegdarabkát (pálinkásüveg volt?), és betette felső nagymetszőnek: „Zub!” fog! – mondta. „Szpasziva!” – köszönte a művész. A miniszter pedig hosszan rázta a kezét az ásott árkok mellett, köszönte Kiszelynek a nagyszerű azonosítást. A temetés után át fogják helyezni a dísz-síremléket! Megoldotta Kiszely a városka nagy problémáját!

Pár nap múlva Ulan Udéből odarepült az egész elit, híres színésznő szavalt, a grúz pópa énekelt, füstölt (előtte leszedte a gyerekek fejéről a sapkát), beszélt a párttitkár, piros bársonypárnát tettek az evangélikus tiszt koponyája alá – s visszatemették. A pópa Petőfi üressé vált sírját is megáldotta – én könnyeztem. Szerintem a kultuszminiszter kitüntetését is akart adni Kiszelynek történelmi jelentőségű azonosításáért, de ez a közbejött Petőfi-csontváz elleni KGB-akció miatt elmaradt. De lehet, hogy még egyszer posztumusz kitüntetését fog kapni Pista a burjátoktól...

Hogyan lett Kiszely István antropológus? Először szerzetes akart lenni, és a Bencéseknél 1950-ben letett érettségije után Pannonhalmán végezte el a r. kat. teológiát 1955-ben, és Márk néven tett szerzetesi esküt. De tanár is szeretett volna lenni, biológiát tanítani.

1955-ben beiratkozott az ELTE biológia-kémia szakára. 1956-ban, mint a legtöbb egyetemista, a forradalmárok oldalára állt, és mivel tudott autót vezetni, végig beteg- és gyógyszer-, ételmisszeradomány-szállítást végzett, főleg orvostanhallgató barátaival a kórházakba. Láttam a II. sz. Sebészeti Klinika pecsétet, akkori igazolását, hogy a szállítmányt átvette Kiszely Márktól (szerzetesi nevét használta). Nemcsak a mentőautót vezette, sebesülteket is vitt az ölében, két orvostanhallgató

barátjával, *Jankó Bélával* és *Margescu Sándorral* együtt. Jankó lett a SOTE forradalmi bizottságának ifjúsági elnöke. Egyszer a Nagykörút és Baross u. sarkán „egy szovjet páncélosból kiszálló katona a parancsnoka utasítására (mindhármójukat) a falhoz állította. Ekkor Jankó Béla oroszul figyelmeztette a tisztet, hogy a genfi egyezmény szerint háborús bűnt követ el, ha a sebesülteket mentő, hordágyas mentőalakulat tagjait agyonlöveti. A tiszt úgy meglepődött, hogy visszarendelte a katonákat, és így ők hárman megmenekültek!” – számol be Dr. Fürstner László akkori orvostanhallgató az esetről a *Heti Magyarország* 1993. január 8-i számában. Pista ezt „halálra ítélés”-nek szokta mesélni. Pontos kifejezése: „Státáriális. kivégzési parancs”. Akkor Jankó bátorsága megmentette az életét. Még sok – főleg antropológiai – feladat várt rá. De az egyetemről kirúgták 56-os „tevékenységéért”. De sikerült 1958 őszén a biológia-földrajz szakra bejutnia Kiszely István néven.) Egyre jobban érdekelte az ember tan, az antropológia. Itt, a biológia szakon ismerkedett meg későbbi feleségével, Hankó Ildikóval, aki szintén antropológus akart lenni. Az Embertani Tanszéken a világhírű antropológustól, *Bartucz Lajostól* tanultak, aki Semmelweis koponyáján tanította s magyarázta az ember anatómiai, felépítését, a különböző csontokat; a férfi és női koponya közti különbséget. Az Embertani Intézetben is dolgoztak már, Ildikó demonstrátor, azaz előkészítő lett, Kiszely a SOTE anatómiai osztályán kapott feladatot. 1963-ban diplomáztak mindketten, Pista biológia-földrajz, Ildikó biológia-kémia szakon. Bartucz Lajos nem szerette a női antropológusokat, nem bírják a terepet, szülnek, szoptatnak, az ásatás nem állhat le. Kiszelyt helyezte el diploma után az MTA Régészeti Intézetébe antropológusnak *Gerevich László* régész-igazgató mellé. Ettől kezdve 1990-ig, a barguzini „sajnálatos események”-ig ő volt a fő-antropológus, minden magyarországi ásatás – őskori, honfoglalás-kori, középkori vagy más korbéli ásatás – szak-résztvevője, 27 éven át. 1990-ben kirúgták! Dolgozott a mohácsi csatátár tömegsírijainak feltárásnál *Pap Lászlóval*, a Dunakanyarban, Szentendrénél, ahol longobárd koponyákat azonosított *Fettich Nándor* régésszel. Ástak az Alföldön, temetőket – s mindig ő volt a hivatalos antropológus a Régészeti Intézet munkatársaként.

Közben publikált: *Sírok, csontok, emberek és A longobárd ember* című első munkáival már nemzetközi nevet szerzett magának. Könyveit lefordították angolra, németre.

Külföldi és hazai híresebb történelmi személyek azonosításai:

1. A budavári nádori család kriptájában lévők agnoszkálása
2. A Kerepesi úti temető *Batthvány Lajos* kriptáhalottjainak vizsgálata, miután megbolygatta a cigány-rablás – ebben Ildikó is részt vett, mint antropológus.
3. A babenbergi uralkodócsalád (kihalt 1246-ban) tagjai azonosításában is részt vett.
4. A pilisszentkereszti apátság kriptájában megtalálta *Gertrudis* királynő koponyáját.
5. A franciaországi Senlis-ben, a kápolna kriptájában azonosította egy *Capeting*-királyné csontvázát – *Cziffra György* zongoraművész felkérésére, aki megvette a középkori híres kápolnát, igen rossz állapotban, romos autótároló volt, ma koncertterem.
6. Az olaszországi Viterboban, a középkori püspökség sírjaiban azonosítani tudta árpád-házi *Szent Erzsébet* koponyájának egy részét.
7. A szibériai Barguzinban azonosította *Mihail Küchelbecker* és *Petőfi Sándor* csontvázát 1989-ben.

A 80-as évek végén – még Barguzin előtt – elment *Soros György*hez, akinek már évek óta irodája volt Budán –, hogy támogassa útját *Kőrösi Csoma* befejezetlen, tervezett útvonalán. Válasz: Mi közöm nekem a maguk őstörténetéhez?

A rendszerváltáskor *Nagy Imre* családja meghívta a miniszterelnök azonosítási eljárásához, de mások megakadályozták.

Kétszer járt Ázsiában az ujugroknál, másodszor *Cey-Bert Róbert* anyagi támogatásával, ahol ásni nem tudott, de népzenei és népművészeti gyűjtésekkel tért haza (jól zongorázott, kottázott).

Fél éve *Drexler Gábor*, aki 1989-ben a Külföldi Kapcsolatok Intézete vezetője volt, s nem rosszul tudatúan viszonyult az expedíciókhoz, telefonbeszélgetésünkkel ezt mondta Kiszelyről: „Nekem feltűnt 89-ben, hogy maguk még meg sem jöttek Barguzinból, és máris mindenki támadott, meg-

hallgatás nélkül. Mért bántják annyira Kiszelyt? Van hat antropológusunk? De abból csak egy ásott állandóan, egynek volt rutinja és eredményei: Kiszelynek. Jó antropológusnak tartom.” – Kosáryéknak is úgy kellett volna gondolkodni!

Közben áttért erősen – sok kutatással – a magyar őstörténetre. Én csak mint antropológusról tudtam írni, ezt a munkáját alaposan megismertem.

Kiszely antropológiai könyvei:

- A föld népei I-V. k.
- Sírok, csontok, emberek
- A longobárd ember
- A magyarság embertana
- A nádori kriptá
- Meghalt Szibériában
- Mégis Petőfi

Történeti könyvei:

- A magyarok eredete és ősi kultúrája
- A magyarság őstörténete
- A magyar ember
- Szokatlan szokások
- Eleink lakomái
- Előkészületben: A magyarok őstítikai

Két rangos nemzetközi antropológiai díjat kapott:

- Rudolf Martin-díj (Oxford)
- Albert Einstein-díj bronz fokozat (USA).

Számtalan publikációja és antropológiai előadása volt, főleg Európában. Magyar egyetemeken tanított őstörténetet.

Le kell írjak egy dolgot. Halála előtt egy hónappal beszéltem vele.

„Edit, most azt fogom megírni, hogy mit csinált velem az ÁVH 1961-ben három hónapon át, a Pusztaszeri út egy villája pincéjében. Ütöttek-verték, huszonévesen kiverték a fogaimat, azóta műfogaim vannak. A végén azzal fenyegettek, hogy menyasszonyomat, Ildikót és a nővéremet a Gulágra viszik.” Sajnos, nem kérdeztem meg, hogy ki volt a „kihallgató tiszt”. De *Ungváry Krisztián* nekikezdhette azoknak a felkutatásához is, akik gumibottal dolgoztak! Az embertelen, kegyetlen verőlegények névsorát szeretnénk már látni! Szegvári Katit 2 éves gyereke megölésével, *Darvas Ivánt* bátyja, Attila felakasztásával ijesztgették. Vagy Ungváry ezeket nem akarja feltárni?

Pistának nehéz élete volt. De szorgalmas, nagytehetségű, tartalmas kutatóélete volt. Sok

nagyszerű agnoszkálásával nemzetközi nevet szerzett magának. Haláláig állította, hogy Barguzinban Petőfit találtuk meg!

Én akkor – Vinokur bácsi botja, tehát a feltételezett Petőfi-sír körül – leszedtem a vadvirágokat és leszárítva őrzöm 23 éve. Egy szálat most Pista urnája mellé tett Ildikó:

„*Petőfi sírjáról. Barguzin, 1989. július 17.*”

Kedvenc *Gandhi*-idézetét – amelyet nekem is többször elmondott – gyászjelentésébe tette a család:

„*Először nem vesznek rólad tudomást.
Aztán kinevetnek.
Aztán harcolnak ellened.
Aztán: győzol.*”

Remélem, az utolsó sor – halálod után ugyan – de be fog következni!

Ezt kívánja harcostársad,
Kéri Edit

Forrásmű: (Kapu, XXV. 2012/11-12. sz.

Borzák Tibor emblemikus barguzini fotója a régi temető 7. számú sírjából származó koponya első szakértői, helyszíni vizsgálatáról.

A képen balról jobbra Clyde Simpson clevelandi matematikus antropológus; Alekszej Burajev szentpétervári (burját) antropológus; dr. Kiszely István antropológus (keztét a koponyán tartva); Bruce Latimer, a Clevelandi Természettudományi Múzeum antropológusa. (Internet)

Túróczi Péter

A XXI. század költői

*Majd két évszázad telt el azóta, hogy utószor írtam nektek,
Azóta, azt mondják, Oroszthonban is eltemettek.
Én nem tudom, hogy mi az igazság, de szerintem nem is fontos,
Mert igaz nem tud lenni, ki túl precíz és pontos...*

*Ha lennének még költők ebben a ti századotokban,
Azt hiszem, lecsapnák tollaikat felháborodottan,
Talán néhányan sírva is fakadnának,
Mert már bizony nincs semmi foganatja e világban munkánknak...*

*Sajnos látom, hogy mind, aki manapság a líra húrjain játszik,
Annak régi lánglelkem görögtüze szívében elhamvadni látszik,
Nincs semmi élet abban, amit írnak, öncélú, így értheted,
„Nincs rád szüksége a világnak, S azért a szent fát félretedd.”*

*Ha még élnének ama poéták, kik lángoszlopként elől
Vezetik a népet, s ha akár a világ összedől,
Elviszik őket a Kánaán hön áhitott földjére,
Sosem hagyták volna, hogy az ország rálépjen az ösvényre,*

*Az ösvényre, ami, máshová nem, csak a pokolba vezet,
(Habár látjuk, hogy Kánaán földje sem épp szent hírnevet szerez,
Kegyetlen háborút folytat, tej és méz helyett ott is csak vér folyik),
Hát itt már tényleg senki nem gondolkodik?!*

*Divatos a régi fogalmak új köntösbe bújtatása,
A globalizáció nem más, mint egy ország bukása,
A leigázás és e között a különbség csak az,
Hogy az előbbit nem propagálja millió falragasz...*

*Azt mondom, a Magyaroknak jobb lenne kőnek lenni, mint embernek,
A kőnek nem fáj, ha rúgják, a kövek nap, mint nap felkelnek,
Ők kiállnak magukért, s habár úgy tűnik semmit sem tesznek,
Mégis mióta világ a világ, mindig voltak, s mindig lesznek...*

*Ó Magyarok, bárcsak kövek lennétek,
A kövek egymással békében megférnek,
S nem kell tartaniuk a vén Herder átkától,
Magyarok ébredjetek butaságtok ópiátos álmából!*

*Tegyétek össze a kezeteket, bízzatok Isten irgalmában,
Hátha akkor nem váltok kőből homokká a világ útjának porában,
Fogjatok végre össze, és olyanok kezébe tegyétek a hatalmat,
Akik virágkort, s nem végső pusztulást akarnak...*